

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

Școala Doctorală de Studii Filologice

ANUNȚ

La data de 21.09.2023, ora 11:00, în sala "A. Dima", dna. LAURA MARIANA C. LUNGU va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul AGOTA KRISTOF – O IDENTITATE PIERDUTĂ, în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul FILOLOGIE.

Comisia de doctorat are următoarea componență :

Președinte :

Prof. dr. Lăcrămioara PETRESCU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific :

Prof. dr. Marina MUREȘANU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți: Prof. dr. Radu PETRESCU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Prof. dr. Simona JIȘA, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Prof. dr. Vasile POPOVICI, Universitatea de Vest din Timișoara

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Litere.

TABLĂ DE MATERII

Mulțumiri

INTRODUCERE

Argument

Obiective

Perspective metodologice

CAPITOLUL I

PERSPECTIVA LITERARĂ A FRANCOFONIEI

1. Literatură franceză vs Literatură francofonă
2. Perspective ale literaturii francofone
3. Poetica francofonă– problematică
4. Singularități francofone – „Scriitori ai refuzului”

CAPITOLUL II

LITERATURA ROMANDĂ ȘI SPECIFICITATEA EI

1. Literatura romandă există ?
2. Literatura romandă în spațiul literaturii francofone
3. Spre o identitate romandă - demersuri
4. Literatura feminină în Elveția – evoluție și dimensiuni

CAPITOLUL III

PARCURSUL DRAMATIC AL UNEI EXILATE

1. Exilul în Elveția - „țară de refugiu”
2. Exilul – cale spre o „identitate deschisă”
3. Agota Kristof – traiectorie biografică și literară a unei exilate
4. Însușirea operei Agotei Kristof
5. Agota Kristof – scriitoare dezrădăcinată ?

CAPITOLUL IV

EXPERIENȚA EXILULUI CA INSTRUMENT LITERAR

1. Agota Kristof : între operă și urmele trecutului
2. Reconstruirea trecutului terifiant prin intermediul lui Claus și a lui Lucas
3. Gemelitatea- ca semn al unei identități visate
4. Cruzimea– experiență traumatică a exilului

CAPITOLUL V

AGOTA KRISTOF – SRIITTOARE ÎNTRE DOUĂ LIMBI

1. Scriere și identitate
2. Agota Kristof – scriitoare *translingue*
3. Agota Kristof – a scrie în „limba inamică”
4. Limba și scrierea la personajele Agotei Kristof

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

Această teză a luat naștere din dorința de a evidenția problematica identității în opera Agotei Kristof. Este vorba despre o identitate zdruncinată, ca urmare a pierderii locului natal. Scopul acestei cercetări este de a analiza pierderea și consecințele sale nefaste, mai exact, de a observa în ce măsură această ruptură ajunge să definească toate scrierile acestei autoare. O altă motivație este reprezentată de încercarea de a o încadra într-un spațiu literar, luând în considerare cel de origine, francofon și romand, lucru care se dovedește foarte dificil și care necesită o documentare riguroasă.

Cercetarea mea, *Agota Kristof – o identitate pierdută*, vizează astfel problematica identității în opera unei scriitoare considerată *translingue*, căci a practicat literatura într-o altă limbă decât cea maternă și se înscrie în domeniul de studiu al literaturilor francofone. Titlul are în vedere o căutare neîncetată a identității de către scriitoare, identitate pe care nu o va mai regăsi în țara de refugiu, căci la Agota Kristof înrădăcinarea în Elveția se dovedește a fi una imposibilă.

Agota Kristof (1935-2011) este o scriitoare de origine maghiară, născută la Csikvánd, un sat situat în nord-vestul Ungariei. Ea are 4 ani când al doilea Război Mondial izbucnește. Când avea 9 ani, familia ei se mută într-un oraș situat în apropiere de granița cu Austria – Koszeg. Acesta este orașul unde își petrece copilăria alături de părinții și frații ei, dar și cel de unde va pleca, părăsindu-și definitiv țara. Copilăria pare să fi fost singura perioadă fericită din viața Agotei Kristof.

La sfârșitul celui de-al doilea război mondial, viața devine atât de dură încât părinții nu mai reușeau asigura hrana zilnică, o reală luptă pentru supraviețuire. Familia Agotei suferă ca toți ceilalți. După 1945, tatăl Agotei este închis, iar mama acesteia face eforturi supraomenești pentru a supraviețui. Este momentul în care durerea se instaurează în viața Agotei. La vârsta de 14 ani intră la internat unde domină un regim auster și aceasta este perioada în care scrie primele poeme și piese de teatru în maghiară și descrie în jurnal problemele sale.

La 21 de ani, în toamna anului 1956, Agota fuge din Ungaria cu soțul ei, opozant al regimului și fetița de aproape 4 luni ca urmare a represiunii revoluției ungare. Găzduită în Austria cu statutul de refugiată, este transferată în Elveția romandă la Lausanne, apoi la Zurich, și ajunge în cele din urmă la Neuchâtel unde își va petrece restul vieții. Agota nu pleacă din motive politice ca în cazul majorității emigranților unguri, ci pentru că decide să își urmeze soțul.

Plecarea este trăită ca o ruptură definitivă și putem observa că aceasta nu a fost conștientă de consecințele gestului său în momentul plecării. Momentul plecării a marcat pentru totdeauna viața sa personală și literară. Este vorba de un exil forțat ale cărei urme vor fi evidente în opera sa și va păstra în permanență această rană. Aceasta își va exprima mai târziu regretul de a-și fi părăsit țara natală. În ciuda peisajului splendid, Agota vede Elveția ca pe un deșert în care nu se regăsește și vorbește de un sentiment comun de dezrădăcinare resimțit de aproape toți ungurii emigranți.

Pentru Agota Kristof franceza este o limbă asimilată tardiv și printr-un demers individual. Această scriitoare confruntată cu exilul, ajunge să își respingă limba maternă în favoarea unei limbi total necunoscută în momentul sosirii în Elveția.

Agota Kristof debutează cariera de scriitoare într-o arie marginală din partea romandă a Elveției, cu piese de teatru jucate în apropiere de Neuchâtel de trupe de amatori, după care se lansează în calitate de **autoare de teatru radiofonic** în același spațiu, de această dată, textele sale fiind jucate de actori profesioniști. Odată cu scrierea pieselor de teatru, aceasta scrie și romane și începe cu primul la care lucrează timp de doi ani. Agota urmărește lansarea în polul editorial romand, prima sa intenție fiind cea de a-l trimite la editura L'Âge d'Homme, dar un prieten o sfătuiește să încerce publicarea acestuia la cele mai importante trei edituri franceze : Gallimard, Grasset și Seuil. Succesul este atins de Agota Kristof, căci manuscrisul său este acceptat de editura Seuil, după refuzul celorlalte două. Aceasta se lansează la Seuil, una dintre cele mai prestigioase edituri din Franța, cu primul său roman, *Le Grand Cahier (Marele Caiet)*, care îi aduce recunoașterea internațională.

Agota Kristof debutează cariera sa literară prezentând o postură marginală : pe de o parte, situația de refugiată, pe de alta, cea specială a câmpului literar romand, spațiu supus unor condiții și constrângeri speciale.

Ni s-a părut esențială abordarea *literaturii romande* înainte de a începe studiul identității în ansamblul operelor Agotei Kristof și pentru a o putea asocia cu un spațiu literar. Este important să cunoaștem mai întâi specificitatea acestui spațiu literar pentru a situa mai bine autoarea și opera acesteia în peisajul literar romand. Literatura romandă a suscitat numeroase discuții referitoare la existența sa, prin numeroase luări de poziție. Un număr impresionant de

critici, scriitori, jurnaliști, au încercat să răspundă la aceeași întrebare : „Există o literatură romandă?”. Referitor la expresia unei legitimități a unei «literaturi romande», există numeroase studii și dezbateri care vizează condițiile apariției sale, dar și a câmpului de afirmare. Am urmărit demersurile cele mai importante ale autorilor romanzi care au pledat de-a lungul timpului pentru ca literatura Elveției romande să fie recunoscută ca autonomă. Am fost interesați de evoluția acestei literaturi și am observat emergența numeroaselor texte care fac vizibil acest concept.

Ținând cont de faptul că este vorba, printre altele, de o scriitoare, am consacrat o parte din lucrarea mea literaturii feminine din partea romandă a Elveției. Mi s-a părut important studiul acestui spațiu literar pentru a observa mai bine care este tematica dominantă și, de asemenea, pentru a vedea dacă Agota Kristof figurează alături de autoarele importante din această parte a Elveției. Am observat că este încadrată în *Histoire de la littérature en Suisse romande*, lucrare coordonată de Roger Francillon, în categoria „femeilor scriitor” și a „romancierelor” notabile din Elveția.

Agota Kristof atrage atenția mai ales prin dificultatea de a-i defini opera și de a o încadra într-un spațiu literar, remarcându-se mai degrabă prin singularitatea operei sale. În ceea ce privește studiile consacrate operei ei, observăm un număr destul de redus și lipsa unor abordări ale textelor sale, dacă ne raportăm la consacrarea ei pe plan internațional, datorită numărului impresionant de traduceri. Există așadar un număr redus de monografii care ajută la o înțelegere a scrierilor sale, monografii pe care le-am analizat. În ceea ce privește receptarea operelor ei în România, Agota Kristof este cunoscută îndeosebi de specialiștii în literatură francofonă, nu am găsit nicio monografie publicată în țară, ci doar câteva articole și traduceri.

Agota Kristof a devenit francofonă într-o țară care se remarcă prin probleme identitare notabile, mai exact în partea francofonă sau romandă a Elveției, unde franceza este una dintre cele patru limbi oficiale ale statului. Se înscrie astfel în ceea ce Steven Kellman numește practică de scriere *translingue*, efectele acesteia fiind dezvăluite mai ales de scrierea autobiografică. Agota se confruntă cu o luptă continuă cu limba țării de adopție pe care o învață la maturitate.

Tentativele de însușire a Agotei Kristof de către literatura romandă se dovedesc a fi însoțite de multiple dificultăți, căci revendicarea acesteia în calitate de autoare romandă rămâne un subiect sensibil care nu încetează să genereze discuții și contestații. În lucrarea *L'Histoire de la littérature en Suisse romande* Agota este inclusă în interiorul secțiunilor consacrate teatrului, a

romanului contemporan și a « Figurilor din exil ». În această ultimă categorie, aceasta nu este inclusă într-o genealogie literară elvețiană, ci alăturată autorilor de origine străină. Cât despre apartenența acesteia la literatura romandă, însuși autoarea declară într-un interviu acordat la Budapesta că se consideră izolată, subliniind lipsa de autonomie a acestui spațiu.

Există și o tendință de naționalizare a operei sale din partea țării de origine, Ungaria. A trebuit să așteptăm anul 2007 pentru ca aceasta să fie inclusă în istoria literaturii ungare *A magyar irodalom történetei* dirijată de Mihály Szegedy-Maszák. În plus, Agota primește abia spre sfârșitul vieții, în 2011, cel mai prestigios premiu decernat de președintele Ungariei, este vorba de premiul Kossuth prin care îi sunt recunoscute meritele și în țara ei, într-un final.

Identitatea ocupă un loc central în opera Agotei Kristof, căci ea nu se simte niciodată integrată în țara de refugiu, subliniind într-o manieră aproape obsesivă starea generală de rău provocată de exil. Este vorba de o identitate pierdută pe care caută să o reproducă prin amintire, prin memorie. Vorbim de *identitate pierdută* pentru a face referire la identitatea raportată la originile sale, cea de dinainte de plecarea ei definitivă, pe care nu o va mai regăsi niciodată.

În autobiografia ei *L'Analphabète*, Agota își reconstituie trecutul, traiectoria unei exilate și căutarea identității într-un spațiu străin, precum și lupta cu o „limbă inamică”. Contextul care determină schimbările radicale în viața Agotei Kristof, dar și parcursul său existențial sunt reconstruite în această autobiografie, dar și în celebra Trilogie a gemenilor copusă din trei volume : *Le Grand Cahier (Marele Caiet)*, *La Preuve (Dovada)* și *Le Troisième Mensonge (A treia minciună)*.

Problema identității se află în mijlocul Trilogiei gemenilor și este ilustrată prin situația celor doi frați, Lucas și Claus. În această Trilogie, cititorul descoperă, prin intermediul personajelor principale, o pierdere a identității care nu va fi regăsită niciodată pe parcursul vieții, dar care va fi recâștigată după moarte. În plus, toată tematica Trilogiei se pliază perfect pe viața autoarei : scrierea ca modalitatea de a se regăsi, de a-și reconstitui trecutul, scrierea ca „dovadă” a unei identități pierdute, memoria ca amintire a trecutului, ororile și consecințele războiului, deplasarea într-o țară străină ca urmare a situației politice din țara de origine, constituirea unei alte identități ilustrată ca „joc al dublului”. La sfârșitul Trilogiei, descoperim apariția unei biografii care este atribuită unei persoane al cărei traseu existențial este construit din tot felul de dificultăți în contextul exilului, la fel ca viața gemenilor din Trilogie. Chiar Agota Kristof explică

durerea resimțită în urma separării impuse de exil și soluția scrierii ca formă principală de consolare.

Această teză își propune punerea în evidență a problematicii identității în întreaga operă a Agotei Kristof, care este raportată în mod direct la pierdere. Dacă la un moment dat scriitura devine pentru ea o eliberare a unui trecut prea dureros, poate, singura modalitate de a-și regăsi identitatea prin reconstruirea trecutului, spre sfârșitul vieții, totul îi este indiferent, chiar și scrierea.

Identitatea este o trăsătură esențială a specificității literaturilor „din afara Franței” care se înscrie în domeniul studiului literaturii francofone. A se asocia la studiul acesteia, înseamnă să admitem de la început diversitatea conceptelor care o definesc : schimb, refuz/acceptare, trecut/prezent, interogație identitară, multiculturalism, plurilingvism, exil, etc.

Un obiectiv esențial al acestui studiu este de a dezvălui prin intermediul operei kristoviene în totalitatea ei, o continuitate a aceluiași teme. Exilul este cel care provoacă ruptura irevocabilă, prin urmare opera Agotei Kristof este urmărită obsesiv de experiența exilului. Ne propunem să arătăm că autoarea dezrădăcinată se află într-un proces continuu de reconstrucție a unei lumi unde a trăit. În mod similar, personajele ei incarnează condiția de dezrădăcinați și se află între două lumi, nu se simt bine niciunde. Agota Kristof dezvăluie în textele ei sentimentele de non-apartenență și de non-sens existențial, provocate de dezrădăcinare. Această pierdere provoacă astfel pierderea identitară definitivă.

Un alt obiectiv al studiului meu este de a face cunoscută această literatură publicului larg, ținând cont de faptul că este vorba de un domeniu destul de recent. În ceea ce privește acest spațiu literar, el este destul de puțin cunoscut, cu excepția specialiștilor în domeniul literaturilor francofone. Acest fapt se explică și prin situația literară specială a Elveției unde se vorbesc patru limbi oficiale, fiecare având o literatură proprie cu specificitatea ei.

Consider că literatura elvețiană de expresie franceză este un domeniu inovator cu particularități specifice, meritând un mare interes de cercetare. Mai exact, îmi propun să fac cunoscut acest univers literar de o originalitate impresionantă care merită să fie mai studiat și aprofundat, dar în special îmbogățit în permanență de specialiști.

Luând în considerare tendința de a situa autorii romanzi alături de cei francezi, este important să insistăm pe distincția între cele două literaturi care aparțin unor spații diferite care influențează specificitatea fiecăruia și le disting într-o manieră evidentă. Este și motivul pentru care am ales să subliniez problema francofoniei și apoi, problema delicată a existenței literaturii române, înainte de a mă concentra pe studiul identității în opera Agotei Kristof.

Un alt obiectiv important al studiului meu este sa scot în evidență problema limbii care este un element-cheie în procesul de identificare. Absența unei limbi proprii în spațiul romand a dus de-a lungul timpului la probleme care vizează recunoașterea literaturii romande ca independentă, îndeosebi prin raportul literaturii franceze, care contesta la început conceptul de „literatură romandă”. Este o literatură controversată datorită situației speciale a țării : loc plurilingv care se află în marginile Franței.

În scopul de a aborda problema identitară în opera Agotei Kristof și de a înțelege în ce măsură ea transformă poetica sa, poziționarea scriitoarei de origine maghiară, dar în aceeași măsură și practica de scriere, această cercetare își propune să examineze identitatea așa cum apare aea în ansamblul operei kristoviene. Abordarea încearcă să analizeze textele cele mai semnificative pentru a ilustra perspectiva aleasă. Pentru a observa prezența acestei pierderi care duce la arderea identității și care bântuie opera kristoviană și de a examina modalitățile de reprezentare a acestei identități în numeroasele genuri literare abordate de autoare.

În ceea ce privește alegerea corpusului, această teză a avut ca obiect de analiză Trilogia gemenilor compusă din trei volume: *Le Grand Cahier*, *La Preuve* și *Le Troisième mensonge*, romanul său autobiografic *L'Alphabète*, și ultimul roman al Agotei Kristof – *Hier*, o parte din nuvelele din volumul *C'est égal*, câteva piese de teatru din volumul *Le Monstre* precum și poemele publicate în volumul postum *Clous*. Interviuurile cele mai importante ale Agotei Kristof și filmele despre viața și opera sa au stat la baza analizei cercetării noastre.

Vom insista pe operele care ilustrează problematica aleasă, ele vor fi analizate din perspectiva pierderii, operand o analogie cu biografia autoarei așa cum apare în autobiografia sa și în interviuri. Agota Kristof pare să se ascundă după scrierile sale, pentru că revine mereu această incapacitate de înrădăcinare. Un loc de seamă va fi acordat dedublării care apare în Trilogie, strategia autoarei pentru a pune în scenă idealul de identitate.

În ceea ce privește studiile consacrate operei kristoviene până în acest moment, cele care analizează romanul autobiografic și opera romanescă sunt cele mai numeroase. Nimeni nu a încercat o apropiere comparativă sau o paralelă între romanul autobiografic, interviurile sale și ansamblul operei sale, cu unele exemple pertinente, mai ales din perspectiva pierderii definitive care duce la absurd și nihilism. Acest studiu își concentrează atenția asupra efectelor plecării în exil care au marcat pentru totdeauna viața și opera autoarei. Referitor la studiile asupra nuvelor sale, realizate până în acest moment, constatăm emergența unor anumite studii, dar nici unul nu

insistă asupra sursei temelor obsedante ale Agotei Kristof influențate în permanență de ruptura iremediabilă care va arde identitatea scriitoarei până la stadiul de vid interior. Una din noutățile cercetării noastre se referă la poemele scrise în limba maghiară și traduse în franceză, într-un volum postum *Clous* care va fi analizat din punctul de vedere al pierderii. Aceste poeme au făcut obiectul unui singur studiu care a analizat practica autotraductivă.

Un astfel de demers poate fi dificil din pricina numeroaselor aspecte care trebuie cunoscute înainte de începe studiul operei unei autoare precum Agota Kristof a cărei poziționare este instabilă, chiar controversată. În scopul de a analiza aspectul identitar care în cazul său este raportat direct la exil, trebuie să ne sprijinim pe ultimele studii pe tema exilului care sunt bazate pe analize psihologice și sociale ale fenomenului și care dovedesc că este vorba de o veritabilă dramă pentru cel care trece frontiera, creând o ruptură ireparabilă care va deveni forța motrică a traiectoriei existențiale, dar și literare în cazul scriitorilor.

Studiul nostru se înscrie în domeniul studiului literaturii francofone și în perspectiva «poetice francofone», ilustrată de lucrările de referință ale lui Lise Gauvin sau Dominique Combe, pe care le-am consultat pentru a putea analiza cât mai bine textele autoarei alese. Împrumutând anumite metode ale acestor poetici, vom supune opera Agotei Kristof unei analize similare a celei ilustrate de opere autorilor menționați mai sus cu scopul de a pune în evidență această problemă identitară.

Având în vedere faptul că este o scriitoare care pune probleme în materie de poziționare în cadrul spațiului francofon, a celui romand și în cadrul celui de origine, în Ungaria, ni s-a părut necesar să facem cercetări care vizau aceste spații literate înainte de a trece la încadrarea sa.

Am demarat această cercetare conștientizând o abordare novatoare și necesară. Mi-am propus să fac cunoscută această autoare în propria mea țară pentru că operele sale sunt foarte puțin receptate. Departate de a fi exhaustiv, acest studiu va constitui o contribuție la lărgirea câmpului de cercetare în domeniul literaturii francofone, a analizelor și paralelor realizate până în acest moment, care se dovedesc necesare pentru o autoare care a cunoscut un asemenea succes în întreaga lume cu Trilogia gemenilor.

Cercetarea noastră și-a propus să demonstreze o anumită recurență tematică în opera unei scriitoare translingue care se remarcă prin dificultatea încadrării în contextul literaturii romande și francofone.

Am putut constată pe parcursul acestei cercetări că problema identitară este în centrul operei Agotei Kristof. Exilul este cel care antrenează o confruntare între exterior și interior, pentru că ea nu s-a simțit niciodată la ea acasă în Elveția, ci o străină într-o căutare continuă a identității. Întreaga operă a Agotei Kristof pare să urmeze aceleași idei, mai ales trauma paradisului pierdut și pierderea definitivă, marcată de disperare și anihilare.

Ruptura provocată de exil provoacă la Agota Kristof pierderea identității pe care nu o va regăsi niciodată. Ea face din experiența exilului și din război o unealtă literară, reconstruind trecutul său prin intermediul scrierilor sale. Cum am putut observa, dezrădăcinarea, care este rezultatul smulgerii scriitoarei din locul natal, definește opera kirstoviană. El se lasă devoalat prin intermediul romanului autobiografic, Trilogia, dar și prin nuvele, teatru și poemele din tinerețe. În opera Agotei Kristof, dezrădăcinarea este raportată la pierderea absolută a reperelor. Agota, asemenea unei mari părți dintre personajele sale, suferă de dorul de țară, smulsă fiind din țara de origine.

Am putut sesiza prin intermediul personajelor sale principale pierderea propriei identități. Problema gemelității devine numai un ideal de identitate regăsită, pentru că ea va fi distrusă de către dublare care necesită separarea, ruptura. Este cazul Agotei Kristof care va căuta propria identitate prin intermediul operei sale.

Cercetarea noastră, departe de a acoperi toate lacunele și golurile exegezei kristoviene. Există alte aspecte care merită atenția specialiștilor, care pot oferi o nouă lectură textelor Agotei Kristof. Această teză nu este decât punctul de plecare a viitoarelor abordări posibile. Sperăm că am contribuit la o mai bună receptare a operei în discuție în spațiul francofon dar și în cel românesc, unde Agota Kristof suscită mai ales interesul specialiștilor și unde merită să fie citită de către un public cât mai larg.

BIBLIOGRAPHIE

I. CORPUS

Opere Agota Kristof

Le Grand Cahier, Paris, Seuil, 1986.

La Preuve, Paris, Seuil, 1988.

Le Troisième Mensonge, Paris, Seuil, 1991.

Hier, Paris, Seuil, 1995.

L'Analphabète. Récit autobiographique, Genève, Zoe, 2004.

C'est égal, Paris, Seuil, 2005.

Le Monstre et autres pièces, Paris, Seuil, 2007.

Clous. Poèmes hongrois et français, traduction du hongrois Maria Maïlat, Carouge-Genève, Zoé, 2016.

Manuscrite

Manuscrit « Berceuse », A-2-24 : Fonds « Agota Kristof », Archives littéraires suisses, Bibliothèque Nationale Suisse, Berne [en ligne] <https://www.nb.admin.ch/snl/de/home/ueberuns/sla/einsichten-aussichten/einsichten---aussichten-2011/en-mai-2011--agota-kristof.html>

Interviuri

KROH, Aleksandra, *L'aventure du bilinguisme*, Paris, L'Harmattan, 2000, p. 98-105.

DE ROULET, Daniel, « Agota Kristof et son Double », dans *Passages*, n° 25, Zurich, Pro Helvetia, 1998, p. 49-51.

ARMEL, Alette, « Exercices de nihilisme : entretien avec Agota Kristof », dans *Le magazine littéraire*, n° 439, février 2005, pp. 92-97.

SARREY-STRACK, Colette, « Agota Kristof : écrivain étrangère de langue française », dans *Lendemains*, n° 75-76, Berlin, 1996, p. 185-190.

SAVARY, Philippe, « Agota Kristof : l'implacable mécanique d'une horlogère », *Le Matricule des anges*, n° 14, 20 novembre-20 janvier, 1996, p. 16-22.

II. Bibliografie generală

Teorie și critică literară

AUSONI, Alain, *Mémoires d'outre-langue. L'écriture translingue de soi*, Genève, Slatkine, 2018.

COMBE, Dominique, *Les littératures francophones*, Paris, Presses Universitaires de France, 2019.

COMBE, Dominique, *Poétiques francophones*, Paris, Hachette, 1995.

DELBART, Anne-Rosine, *Les exilés du langage. Un siècle d'écrivains français venus d'ailleurs (1919-2000)*, Limoges, PULIM, 2005.

GAUVIN, Lise, *D'un monde à l'autre. Tracées des littératures francophone*, Québec, Mémoire d'encrier, 2013.

- GAUVIN, Lise, *L'écrivain francophone à la croisée des langues. Entretiens*, Québec, Karthala, 2009.
- GAUVIN, Lise, *La fabrique de la langue. De François Rabelais à Réjean Ducharme*, Paris, Seuil, 2004.
- GAUVIN, Lise, *D'un monde à l'autre. Tracées des littératures francophones*, Québec, Mémoire d'encrier, 2013.
- JOUANNY, Robert, *Singularités francophones ou Choisir d'écrire en français*, Paris, Presses Universitaires de France, 2000.
- JOUBERT, Jean-Louis, *Les voleurs de langue*, Paris, Philippe Rey, 2006.
- KELMANN, Steven G., *The translingual Imagination*, Lincoln, University of Nebraska Press, 2000.
- RAUCHS, Paul, *Du bon usage de la nostalgie*, Paris, L'Harmattan, 2013.
- TODOROV, Tzvetan, *L'Homme dépaycé*, Editions du Seuil, Paris, 1996.
- TOURN, Lya, *Chemin de l'exil*, Paris, Éditions Campagne Première, 2009.

III. Texte critique despre literatura romandă

- BEVAN, David, *Écrivains d'aujourd'hui. La littérature romande en vingt entretiens*, Lausanne, Édition 24 heures, 1984.
- DE REYNOLD, Gonzague, « Le Doyen Bridel (1757-1845) et les origines de la littérature suisse romande. Essai sur l'helvétisme littéraire », dans *Histoire littéraire de la Suisse au XVIIIe siècle*, t. I, Lausanne, Georges Bridel & Cie Éditeurs, 1909.

- DE ROUGEMONT, Denis, *La Suisse ou l'histoire d'un peuple heureux*, L'Age d'Homme, Lausanne, 2002.
- FRANCILLON, Roger (dir.), *Histoire de la littérature en Suisse romande (Nouvelle édition)*, Carouge-Genève, Zoé, 2015.
- FRANCILLON, Roger (dir.), *L'Histoire de la littérature en Suisse romande*, 4 tomes, Lausanne, Payot, 1996 – 1999.
- FRANCILLON, Roger, « La littérature de la Suisse romande », in CAMARTIN Iso, FRANCILLON Roger, JAKUBEC-VODOZ Doris, KÄSER Rudolf, ORELLI Giovanni, STOKER Beatrice, *Les quatre littératures de la Suisse*, Zurich, Pro Helvetia, 1995, p. 95-112.
- GALLAND, Bertil, *La Littérature de la Suisse romande expliquée en un quart d'heure*, Zoé, Genève, 1986.
- GHERGHEL, Cezara, STUMBEA, Camelia, *La réception de la littérature suisse d'expression française en Roumanie*, « Cuvânt înainte de Marina Mureșanu Ionescu », Iași, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, Ediția a III-a, 2018.
- JUNTZ, Joëlle, *L'histoire Suisse en un clin d'œil*, Éditions Zoé, Carouge-Genève, 2006.
- MAGGETTI Daniel, *L'invention de la littérature romande (1830-1910)*, Lausanne, Payot, 1995.
- MORF, Isabel, *Suisse : la culture au féminin*, Zurich, Pro Helvetia, 2003.
- ROSSEL, Virgile, *Histoire littéraire de la Suisse Romande des origines à nos jours*, t. II, Paris, Librairie Fischbacher, 1891.
- VUILLEUMIER, Marc, *Immigrés et réfugiés en Suisse. Aperçu historique*, Suisse, Pro Helvetia, 1989.

IV. Texte critique despre Agota Kristof

CUTCAN, Simona, *Subversion ou conformisme ? La différence des sexes dans l'œuvre d'Agota*

Kristof, Oxford, Peter Lang, 2014.

DE BALSİ, Sara, *Agota Kristof – écrivaine translingue*, Paris, Presses Universitaires de

Vincennes, 2019.

PETITPIERRE, Valérie, *D'un exil à l'autre : les détours de l'écriture dans la Trilogie romanesque*

d'Agota Kristof, Genève, Éditions Zoé, 2000.

RIBONI-EDME, Marie-Noëlle, *La Trilogie d'Agota Kristof. Écrire la division*, L'Harmattan, 2007.

YOTOVA, Rennie, *La trilogie des jumeaux d'Agota Kristof*, Dijon-Quetigny, Infolio, 2011.

V. Article de reviste și capitol de cărți

ALBERT, Christiane, « Introduction », in ALBERT, Christiane (dir.), *Francophonie et identités*

culturelles, Paris, Karthala, « Lettres du Sud », 1999, p. 5-10.

AUDO GIANOTTI, Silvia, « Agota Kristof. L'écriture ou l'émergence de l'indicible », dans

Synergies, n° 6, 2009.

CLAVEL, André, « L'hologère de Neuchâtel », dans *L'Express*, Neuchâtel, 24 août 1995, n° 2303.

DOSSIER « Cahiers d'inédits », *Quarto. Revue des Archives littéraires*, numéro consacré à Agota

Kristof, n° 27, 2009, p. 78-94.

FOȘALĂU, Liliana, « Identités en question dans le roman francophone contemporain » dans

FOȘALĂU, Liliana (dir.), *Dynamiques de l'identité dans la littérature francophone*

européenne, Iași, Junimea, 2011, p. 17-43.

MUREȘANU IONESCU, Marina, « La poétique francophone, un nouveau concept », in Actes du Colloque *Journées de la Francophonie*, VIIIe édition, Iași, mars 2002, Editura Universității " Al. I. Cuza" Iași, 2003, p. 37-41.

RODRIGUEZ, Emmanuelle, « Écrire de mémoire. Une parution posthume, largement inédite, présente les écrits hongrois d'Agota Kristof qui renoue ici avec sa langue maternelle », dans *Le Matricule des Anges*, n° 177, octobre 2016, p. 45-46.

Lucrări publicate de doctorandă în perioada doctoratului

LUNGU, Laura-Mariana, « Exile – the road to an open identity » (Exil – drumul către o identitate deschisă), in *Journal of roumanian literary studies*, n°33/2023, Tîrgu Mureș, International Roumanian Humanities Journal, ARHIPELAG XXI PRESS, 2008.

LUNGU, Laura-Mariana, « Translinguisme – the writer between two or more languages » (Translinguisme – l'écrivain entre deux ou plusieurs langues), in *Journal of roumanian literary studies*, n°33/2023, Tîrgu Mureș, International Roumanian Humanities Journal, ARHIPELAG XXI PRESS, 2008.

VI. Sitografie

ALFARO AMIEIRO, Margarita, « Gémellité, dédoublement et changement de perspectives dans la trilogie d'Agota Kristof : *Le Grand cahier, La Preuve, Le Troisième mensonge* », dans *Çédille revista de estudios franceses*, Madrid, 2011, p. 301,

[en ligne]: <https://cedille.webs.ull.es/M2/12alfaro.pdf>

AMAR, Corinne, « Agota Kristof (1935-2011) – Hommage », dans *FloriLettres*, avril 2021, [en ligne] <https://www.fondationlaposte.org/florilettres/portraits-dauteurs/agota-kristof-1935-2011-hommage-par-corinne-amar>

BIMPAGE, Serge, « Agota Kristof, ou l’amour de la vie jusque dans l’enfer », dans *Tribune de Genève*, Genève, 22 octobre 2001, [en ligne] <https://www.tdg.ch/archives-du-journal-589393709489>

CARTON 2, C-2-a/02 Fonds « Agota Kristof », Archives littéraires suisses,

Documents personnels : Document officiel d’autorités hongroises attestant le second mariage d’Agota Kristof avec son second mari : Jean-Pierre Baillod, en 1963, Budapest.

[en ligne], https://ead.nb.admin.ch/html/kristof_C.html#C-2-a

DURANTE, Erica, « Agota Kristof entre ses souvenirs, ses conflits et ses promesses d’écriture », dans *Recto/Verso*, Neuchâtel, le 5 avril 2007, N°1, [en ligne]

<http://www.culturactif.ch/viceversa/kristof.htm>

JACOB, Didier « "Je m’en fous", disait Agota Kristof, dans *L’Obs*, Paris, le 28 juillet 2011, [en ligne] <https://bibliobs.nouvelobs.com/romans/20110728.OBS7766/je-m-en-fous-disait-agota-kristof.html>

PEREIRA-ERGAN, Dennis, *Entretien avec Agota Kristof*, RFI, 2008,

[en ligne], <https://www.rfi.fr/fr/culture/20091022-agota-kristof>

SOBCHENKO, Iryna, « Agota Kristof : langue et écriture dans le context de l’exil »

[en ligne], *Communication interculturelle et littérature*, vol. 2013/1, Editura Casa Cărții de Știință, Littérature et exil, 2013, p. 78-97, [en ligne]

<https://www.cceol.com/search/article-detail?id=602093>

SZEKERES, Dóra, « On a du mal à exprimer entièrement ce qu'on a imaginé », traduit du hongrois par Gábor Orbádans, *Littératurehongroise.fr*, mars 2011, [en ligne]

<https://litteraturehongroise.fr/on-a-du-mal-a-exprimer-entierement-ce-quon-a-imagine/>

YOTOVA, Renie, « Agota Kristof : langue ennemie ? L'entre-deux-langues dans l'expérience de l'écriture d'Agota Kristof », dans *Espaces de la Francophonie en débat : Actes Colloque International Association portugaise des études françaises*, FORUM APEF, 2007, p. 127-142, [en ligne] <https://apef-association.org/wp-content/uploads/2021/08/Forum-APEF-2006.pdf>

VII. Volume collective

CAMARTIN Iso, FRANCILLON Roger, JAKUBEC-VODOZ Doris, KÄSER Rudolf, ORELLI Giovanni, STOKER Beatrice, *Les quatre littératures de la Suisse*, Zurich, Pro Helvetia, 1995.

FRANCILLON, Roger (dir.), *Histoire de la littérature en Suisse romande – La littérature romande aujourd'hui*, t. IV, Payot, Lausanne, 1999.

FRANCILLON, Roger (dir.), *Histoire de la littérature en Suisse romande – De la Seconde Guerre aux années 1970*, t. III Lausanne, Payot, 1998.

FRANCILLON, Roger (dir.), *Histoire de la littérature en Suisse romande (Nouvelle édition)*, Carouge-Genève, Zoé, 2015.